

Академик проф. др ДРАГУТИН ЛЕКОВИЋ

СЛОВЕНСКИ НАРОДИ И САВРЕМЕНИ СВЕТ*

Савремени свет су одредила два велика рата – један *оружани*, који је био релативно кратак, тј. од 1939-45. године, али крајње свиреп и крвав, и други – *хладни* рат, који је био дуготрајан, свестран и врло интензиван.

Оружани рат је имао да реши два битна питања – *војно* питање, тј. поражавање Немачке, и *политичко* питање, тј. послератно уређење света.

Ако су на сламању фашизма превасходно радиле све три велике силе – Енглеска, Сједињене Државе и Совјетски Савез, принципе уређивања послератног света формулисали су најпре Черчил и Рузвелт приликом њиховог сусрета на Атлантику – у заливу Пласенша близу канадске обале 14. августа 1941. године. Декларација, коју су два државника том приликом објавили, која је касније названа „Атлантска повеља”, предвиђала је да се послератни свет уреди на принципима *либерализма*. Та Декларација се може сматрати као манифест либерализма. Она је унета у све званичне документе који су касније доношени – у Декларацију о стварању Уједињених нација и Декларацију о ослобођењу Европе донету на Конференцији у Јалти 11. фебруара 1945. године.

Поред „Атлантске повеље”, послератни свет су одређивали и војни успеси и ратне заслуге савезника у рушењу фашизма. Они су, као што ћемо видети, не само непосредније него и много битније утицали на обликовање послератног света.

Кад су војни успеси савезника, нарочито Црвене армије, показали да је пораз Немачке брз и да се зато треба конкретније позабавити уре-

* Реферат поднесен на пленарној сједници Свесловенског конгреса у Прагу, 8. јуна 1998.

ђивањем послератног света, Черчил, Рузвелт и Стаљин су од 4. до 11. фебруара 1945. године одржали Конференцију у Јалти.

Успешно користећи војне победе Црвене армије и њен огроман удео у поражавању фашизма, Стаљин је на поменутој Конференцији постигао не само реално могуће него и *максимално* могуће – постигао је да Источна Европа буде зона совјетског утицаја, да побеђена Немачка буде подељена на четири окупационе зоне, да највећи део Пољске потпадне под совјетски утицај и контролу а да Пољска добије контролу над делом Источне Немачке, да Совјетски Савез за ступање у рат са Јапаном добије Курилска острва на Далеком истоку и др. Као што се види на Конференцији у Јалти послератни свет је у *основи* дефинисан и *глобално* уобличен.

После Конференције у Јалти, Црвена армија постигла је нове велике успехе – ослободила је источноевропске земље и надирала ка Берлину, а савезници су отворили Други фронт на западу Француске и отуда напредовали ка Немачкој. Сужавање тога обруча и продор Црвене армије у Берлин приморао је Немачку да престане са отпором и да капитулира.

Ради коначног решавања проблема Немачке и сређивања ствари у Источној Европи сазвана је Конференција велике тројице у Потсдаму, која је трајала од 18. јула до 2. августа 1945. године. На Конференцији Черчил и Труман су настојали да обезбеде своје интересе у Источној Европи, али у томе нису успели, јер су јачи адути били на совјетској страни. Зато су они били не само незадовољни резултатима поменуте Конференције него су – како је писао Черчил – њоме и разочарани.¹ Они су много више били разочарани *шиком ствари* у источноевропским земљама где су, изборним путем, који су актери Запада сматрали недемократским, успостављене народно-демократске и просовјетске владе.

Ако није успео да на Конференцији у Потсдаму заустави совјетски утицај на европски континент и да у Источној Европи обезбеди идеолошко-политичку превагу Запада, Черчил је неколико месеци после Конференције у Потсдаму решио да против Совјетског Савеза и светског комунизма започне отворену идеолошку и политичку борбу – 6. марта 1946. године одржао је говор у Фултону у коме је осудио Совјетски Савез за спуштање „гвоздене завесе” од Шћећина на Балтику до Трста на Јадранском мору и најавио хладни рат против земље Совјета и европског комунизма.² Осуђујући комунизам као диктаторски режим који

¹ W.S.Churchill, *The Second World War*, vol. VI, chap. XL. The Memoirs of Harry S. Truman, Vol. I, London, 1955, p. 453-466.

² W. Churchill, *Speech on World Affairs at Fulton*, Keessing's Contemporary Archives, Vol. No VI, 1946-1948 p. 7770-7772.

негира људска права и индивидуалне слободе, он му је супротставио принципе либерализма формулисане у „Атлантској повељи” и у „Декларацији о ослобођењу Европе”.³ У ствари, Черчилов говор представља не само најжешћу осуду комунизма него и најснажнију апологију западног либерализма.

Годину дана после Черчиловог говора, тј. 12. марта 1947. године, председник Сједињених Држава Хари Труман одржао је говор у Конгресу којим је најавио доктрину економског и војног помагања слободних народа који се опирају спољним притисцима, што је значило: Совјетском Савезу.⁴ А затим је заузео оштар курс према тој земљи. Пишући касније о свом ставу према Совјетском Савезу он је истицао: „Био сам уверен да ће Русија много боље схватити жестоки и одлучни језик, него дипломатске љубазности”.⁵

Пар месеци после Трумановог говора у Конгресу уследила је нова америчка иницијатива – Маршалов план, тј. план америчког ангажовања на обнови ратом опустошених европских земаља,⁶ чији је циљ био да источноевропске земље одвоји од Совјетског Савеза и стави под економски и политички утицај Сједињених Држава. Током те 1947. године Џорџ Кенан је извршио критику совјетске спољне политике и указао на модалитете обуздавања Совјетског Савеза и европског комунизма.⁷

Наведене активности биле су не само на линији хладног рата, који је иницирао Черчил, него су га и заоштровале.

У хладном рату, вербално узето, радило се о заустављању совјетског комунизма. У ствари, иза тога крила се тежња Запада за светском хегемонијом. „Док ми, и само ми, владамо атомском бомбом, ми можемо диктирати своју политику целом свету” – истакао је бивши председник Сједињених Држава Херберт Хувер.⁸ Генерал Тејлор био је много одређенији у том погледу: „Наше војно-ваздушне снаге владају разарајућим оружјем, које дозвољава Сједињеним Државама да установе полицијску контролу над светом и наметне му својеврсни *pax ameri-*

³ Ibid, p. 7771

⁴ *The Memoirs of Harry Truman*, Vol. I p. 111-115.

⁵ Ibid. p. 493.

⁶ *The Memoirs of Harry Truman*, Vol II, London 1956, p. 116-126.

⁷ G. Kennan, *The Surces of Soviet Conduct*. By X. Foreign Affairs, July 1947. G. Kennan, *America and the Russian Future*. Foreign Affairs, April 1951. G. Kennan, *Realities of American*. Foreign Policy. Princeton, 1954.

⁸ H. Hoover, *Addresses upon the American Road*. 1945-1948, Toronto – New York, 1949, p. 14.

sana".⁹ Значај овог става је утолико већи што је генерал Тејлор касније постао начелник Генералштаба америчких оружаних снага.

У хладном рату питање Немачке избило је у први план. Да би спречио милитаризацију Немачке и обезбедио мир у Европи, Стаљин је канцелару Аденауеру предложио уједињење подељене Немачке под условом да она остане неутрална, на што је Аденауер одговорио да је боље пола, али цело. Аденауеров став значио је не само сврставање Немачке уз Запад него и њено претварање у ударну снагу Запада ради устављања комунизма. Ради блокирања Совјетског Савеза и устављања процора комунизма у Европи, Велика Британија и Сједињене Државе су решиле да Западну Немачку не само убрзано индустријски и економски уздигну него и да је интегришу у будуће војне савезе.

Хладни рат је довео и до формирања војних блокова – 4. априла 1949. године створен је западни војни савез НАТО, а као одговор 14. маја 1955. године створен је Варшавски пакт. После стварања ових војних савеза уследила је убрзана трка у наоружању.

Ако је оружани рат имао да одлучи и фактички је одлучио судбину фашизма, хладни рат је имао да одлучи како о судбини двеју супротстављених идеологија – *либерализма* и *социјализма* – тако и о судбини једног од двају друштвено-политичких система. Још више, он је имао да одлучи и о артикулацији и судбини *савременог свећа*.

У хладном рату западни капитализам је имао много повољније услове – био је обједињен, технолошки врло развијен и економски просперитетан и уз то либералан и демократски. Поред тога, он је имао широк круг значајних идеолошких и политичких савезника – Ватикан, дисиденте и антисоцијалистичку опозицију у социјалистичким земљама. Најзад, руководиоци западних земаља на челу са Сједињеним Државама – елаборирали су врло сврсисходну стратегију борбе против комунизма и били су у том погледу сасвим на историјском нивоу.

Реални социјализам је био захваћен кризом, технолошки је заостајао, економски је слабо газдовао, а људска права и индивидуалне слободе није у потребној мери уважавао. Перестројка, којом је руководство хтело да социјализам модернизује и усклади са захтевима времена, није ни правилно осмишљена, нарочито са становишта приоритета, ни доследно спровођена. Поред тога, субјективни фактор – у првом реду Горбачов, Јаковљев и Шеварнадзе, био је неспособан да изврши крупан задатак реформе социјализма. У ствари, он је био *сурогаи* субјективног фактора. Све је то изазвало крах реалног социјализма и омогућило капитализму да однесе историјску победу над европским социјализмом.

Али, та победа значи само пораз једне теоријске верзије социјализма и једног модела практичне изградње социјализма, а не и пораз со-

⁹ "Look", 1959.

цијализма у великом историјском смислу. У великом историјском смислу он не може бити побеђен, не само зато што савремени капитализам неће успети да решава горућа питања човечанства него и зато што је демократски и хуманистички социјализам права алтернатива светске историје.

Победа западног капитализма у хладном рату изазвала је далекосежне светско-историјске промене. Она је не само докрајчила европски социјализам него је поништила и одлуке Конференције у Јалти. Још више, она је уједињењем Немачке и распадом Совјетског Савеза и Југославије победнике у оружаном рату претворила у губитнике. Она је не само пореметила светску равнотежу двеју супер-сила него је у великој мери и одредила данашњи свет.

Победом у хладном рату, Запад је, за одређени историјски период, постао битан субјекат савремене светске историје, а затим и главни архитект данашњег света.

Победа западног капитализма над европским социјализмом се не само идеализира него и означава као разрешена загонетка светске историје. Идеолози и филозофи, као Фукујама, чак говоре о крају историје. Међутим, та идеализација је неодржива. Уосталом, њу је убрзо демантовала и сама историја, јер су нови проблеми који су отворени тежи од старих.

Ако је прва карактеристика савременог света да су западне земље за одређени период постале битан субјекат светске историје и главни архитект савременог света, друга његова битна карактеристика је да је то свет високо развијене технологије и интеграционих процеса у свим доменима друштвеног живота, који попримају светске размере. Интеграције воде глобализацијама које прерастају у разне облике мондијализма.

Трећа карактеристика савременог света је да је то свет антагонизма високо развијених и неразвијених земаља. Високо развијене земље се не само све више економски, политички, војно, научно и културно повезују и обједињавају него се, као јединствени ентитет, и све више отуђују од неразвијених земаља и дезинтересују за њихову субдину. За високо развијене земље неразвијени су далеко више објект искоришћавања и средство манипулисања, него субјекат сарадње и прихватљиви и пожељни партнер.

Четврта карактеристика савременог света је да је то свет у коме не само нема свести о људском заједништву, о човечанству као целини, него и у коме нико озбиљно и ефикасно не води дужну бригу о опстанку и прогресу човечанства. Уједињене нације, које треба да се тиме понајвише баве, не само што су немоћне него су и деградиране и претворене у оруђе спровођења политике најмоћнијих западних земаља. Због тога лоши ток ствари бива све гори. Природни ресурси се немилосрдно и нерационално користе, природна околина се до те мере загађује да прети еколошка катастрофа, ужасавајућим болестима – сиди и дугима

се не поклања дужна пажња, наркоманија се незадрживо шири, тероризам не само да се све више шири него и поприма карактер паралелне власти. Могло би се без имало претеривања рећи да савремени свет све више и више постаје свет тихе самодеструкције човечанства.

Због свега наведеног, савремени свет је врло лош свет.

Савремени свет је врло лош свет и за словенске народе, јер су они у њему маргинализовани. Та маргинализација настала је најпре као резултат њиховог пораза у хладном рату. Она је резултат и технолошке, економске и финансијске заосталости у односу на високо развијене земље Запада. Словенске земље су не само заостале у односу на развијене западне земље него су у низу домена од њих и зависне.

Маргинализација словенских народа настала је и као резултат стратегије Запада. Стратешки циљ Запада у односу на Словене је раздвајати их и сукобљавати их ради лакшег интегрисања у западне политичке и војне савезе. То раздвајање и сукобљавање они настоје да остваре по разним основама – *верској, националној, политичкој и идеолошкој*.

Главну бригу западни актери поклањају блокирању и имобилизирању Русије, као најглавније и најмоћније словенске земље. То нарочито потврђује ширење НАТО-пакта на Исток.

Ширење НАТО-пакта на Исток се објашњава бригом за јачање демократије у том региону и потребом спречавања потенцијалне руске опасности по суседне и остале европске земље.

Оба поменута аргумента су неодржива. Пре свега, заборавља се чињеница да је Русија у нашем веку доживела три револуције и два светска рата, који су изазвали тако страшне људске и материјалне губитке да јој и не пада на памет да улази у нове ратне авантуре. Такође се губи из вида да се европска безбедност не може поуздано осигурати без учешћа Русије и да је због тога њу требало укључити као равноправног гаранта те безбедности.

Игнорише се чињеница да ће ширење НАТО-пакта на руске границе врло штетно деловати на унутрашње процесе у Русији – отежаваће демократизацију, подстицаће национализам и јачати реваншизам.

Ширећи НАТО-пакт на Исток, западни актери су заборавили да је најопаснија она Русија која је непосредно угрожена и понижена, а то је управо Русија којој је НАТО-пакт допро до граница. Зато је ширење НАТО-пакта на Исток не само логички неодрживо него и практично контрапродуктивно.

Зато НАТО треба распустити и заменити га системом *ојшћеевропске* безбедности преко ОЕБС-а, или на други начин.

Словенски народи много греше ако мисле само на опасност од Русије. У ствари, опасност од велике и снажне Немачке је потенцијално највећа опасност не само за словенске народе него и за саму Европу, јер води хегемонији Немачке над целом Европом.

Треба рећи да су словенски народи и сами допринели својој маргинализацији, како удаљавањем једних од других тако и несналажењем у

новим условима насталим после слома реалног социјализма – заостајањем у развоју демократије, лошом транзицијом која се претворила у бруталну пљачку и др.

Шта словенски народи треба да раде у једном лошем свету, у коме су и сами у врло лошем положају? На овакво питање одговорићемо са неколико императива.

Први императив је да схвате да нема повратка на старо, јер се старо није историјски потврдило. Сви рационални елементи старог се морају уважити, али повратак на старо не само да није реалан него би био и анахрон.

Други императив је да се што пре ослободе шока насталог поразом у хладном рату и да схвате да су у том рату изгубили само једну битку, али не и историјску перспективу.

Трећи императив је да се чувају национализма, који настоји да буде алтернатива пораженом социјализму, јер је национализам не само погубан за поједине словенске земље него је исто тако и највећа препрека њиховој сарадњи, обједињавању и солидарности.

Четврти императив гласи да се чувају хегемонизма који се може јавити код бројнијих и јачих народа и да се строго држе тезе *о сувереној једнакости словенских народа*.

Пети императив је да у међусобним односима наглашавају оно што их спаја, а све више потискују оно што их дели и раздваја.

У вези са наведеним императивом треба рећи да је данас највећа подела и раздвајање у питању новог светског поретка и ширења НАТО-пакта на Исток. Међутим, ова спорна питања и ове поделе треба маргинализовати јачањем узајамног поверења, добровољне, равноправне и узајамно корисне и продуктивне сарадње.

Ради јачања свестране сарадње словенских народа и земаља треба фаворизовати разне мере које ту сарадњу убрзавају и олакшавају – укидање виза између словенских земаља, укидање двојног опорезивања, олакшице у трговини и размени, јачање научне, техничке и културне сарадње, повећавање броја стипендија ради бољег међусобног упознавања, завођење изучавања словенских језика као обавезног предмета у настави, стварање заједничких научних, образовних и културних установа, организовање заједничких културно-уметничких приредаба – фестивала и сл.

Шести императив гласи: да словенски народи у односима са несловенским земљама и народима никада не склапају аранжмане који би ишли на штету појединих или целине словенских народа.

Седми императив гласи – да словенски народи никада не дозволе да их стране силе, или властити режими, увуку у међусобне ратове. Рат између словенских народа *треба и мора заувек да буде искључен*.

Како словенски народи да изађу из постојећих невоља и да обезбеде достојно место у савременом свету? – То се једино може постићи усвајањем афирмисаних вредности текућег времена, које омогућавају хва-

тање корака са савременом историјом. На *политичком* плану те вредности су демократија, политички плурализам, правна држава, људска права и индивидуалне слободе. На *економском* плану то су модернизација и рационализација тржишне привреде са социјалном одговорношћу. Ми наглашавамо да тржишна привреда мора да обезбеди и *социјалну комјоненцију*, јер се без тога врши убрзана и радикална социјално-економска поларизација и јер без тога транзиција води у *периферни* и *дивљи* капитализам. На идејном плану, те вредности су отвореност за другачија мишљења, толерантност у дијалогу и плурализам мишљења.

Вредности које смо истакли развијао је западноевропски свет и оне налажу сарадњу словенских народа са Западом. Иако Запад није наклонен словенским народима, иако ће он настојати да ту сарадњу што више наплати, та сарадња је ипак неопходна. При томе, треба мислити да цена те сарадње буде што мања. А сарадњу по сваку цену, као и дискриминаторску и понижавајућу сарадњу треба одлучно одбацити. Словенски народи треба да се боре за *равноправну* и *обострано корисну* сарадњу држава и народа, јер им само оне обезбеђују користи и достојанство.

Какав *глобални* свет највише одговара интересима словенских народа и за који свет они данас треба да се практично боре?

Победници у хладном рату ужурбано раде на стварању *новог светског поретка*, који значи универзализовање политичког либерализма, модерне тржишне економије и западноевропске цивилизације. Национално се превладава глобалним и универзалним, а глобално и универзално се узима као једино важећи критеријум.

Заједница света у виду новог светског поретка има низ слабости које је чине непримереном. Она се ствара експанзионизмом иза интеграција, које се форсирају, крије се доминација. Она имплицира привилеговали положај, па чак и хегемонију најразвијенијих земаља и народа. Наметањем западноевропске цивилизације као општечовечанске цивилизације, она води у културни и цивилизацијски униформизам.

У ствари, нови светски поредак то је онај *пак американа*, о коме су као што смо видели, носиоци хладног рата на његовом почетку отворено говорили и који сада, у повољнијим условима, тј. после распада Совјетског Савеза, настоје да практично реализују.

Због свега наведеног, нови светски поредак не одговара историјским интересима словенских народа. Они словенски народи који га већ прихватају, или намеравају да га прихвате, виде само његове лепе стране и привлачна обећања, али не и његове слабости и пороке.

Словенски народи треба да пледирају за *дружи* глобални свет – за *заједницу човечанства* као *добровољну, ошворену, демократску, мултикултурну и мултиконфесионалну* заједницу. Та заједница им даје *највише* простора за историјски размах и *најповољније* услове за своју историјску и цивилизацијску афирмацију.

Словенски народи, схватите да се налазите на раскршћу своје историје и да од избора пута зависи ваша будућност. Немојте дозволити да вам други народи одређују судбину, јер у том случају ћете бити дефаворизовани и каскаћете за светском историјом. Уједините се, узмите судбину у своје руке и градите свет правде, слободе и људске универзалности, јер само тако ћете постати значајан субјекат савремене светске историје.

Dragutin Leković

SLAVONIC PEOPLES AND THE CONTEMPORARY WORLD

Summary

Contemporary world was determined by the two wars: armed war 1939-1945, as the Second World War and a much longer – cold war, which was very intensive, long lasting and comprehensive. Slavonic world actively participated in both of them. In the first war, 1939-1945 it had for the ally – western democratic world led by Great Britain and the USA, whereas their enemies in the cold war were their former war allies from the first war. In this contradiction one can find a confirmation of the philosophy that the interest defines the behavior of the subjects in the long lasting historical processes, respectively that the word is about the conflict of different ideologies bridged over by mutual danger. Both in first and in second cases Germany remained the stumbling-block. In essence, it is about the conflict of highly developed and under developed countries, which is historically long lasting and for that reason incalculable for the consequences. In that and such modern world the tendency of marginalizing the Slavonic peoples is visible, what is obvious from the aspiration of expanding of NATO pact, as the most powerful military alliance in contemporary world. On the other hand, there is another question of how much have the Slavonic peoples contributed with their discord to mentioned processes. They may loose smaller or greater battles, but they must preserve the historical perspective on their important place in the future – in that and such contemporary world. By cooperation, not by the conflicts with the remaining world, Slavonic peoples may resist creation of new world order. At this, the vision of global world must rely on a free will, democracy, multi cultural and multi confessional community. That is the way of constructing the world of justice; all the rest is transient and as such temporary.

